नीतिचन्द्रिका

शरीरस्य गुणानां च दूरमत्यन्तमन्तरम् ।
शरीरं क्षणविध्वंसि कल्पान्तस्थायिनो गुणाः ॥ ९१ ॥

पदविभागः

शरीरस्य, गुणानाम्, च, दूरम्, अत्यन्तम्, अन्तरम्, शरीरम्, क्षण-विध्वंसि, कल्पान्त-स्थायिनः, गुणाः ।

कठिनपदार्थः

- विध्वंसः – नाशः ।

अन्वयः

शरीरस्य गुणानां च दूरम् अत्यन्तम् अन्तरम् । शरीरं क्षणविध्वंसि, गुणाः (तु) कल्पान्तस्थायिनः (भवन्ति) ।

नीतिचन्द्रिका

शरीरस्य गुणानां च दूरमत्यन्तमन्तरम् ।
शरीरं क्षणविध्वंसि कल्पान्तस्थायिनो गुणाः ॥ ९१ ॥

भावार्थः

शरीरस्य गुणानां च अन्तरं नितरां दूरम् (अधिकम्) । तयोः महान् भेदः अस्ति । क्षणाभ्यन्तरे शरीरस्य नाशः भवितुम् अर्हति । किन्तु गुणाः तु कल्पान्तं यावत् स्थास्यन्ति । तस्मात् उत्तमाः गुणाः सम्पादनीयाः इति भावः ।

नीतिचन्द्रिका

शान्तितुल्यं तपो नास्ति न सन्तोषात् परं सुखम् ।
न तृष्णायाः परो व्याधिर्न च धर्मो दयासमः ॥ ९२ ॥

पदविभागः

शान्ति-तुल्यम्, तपः, न, अस्ति, न, सन्तोषात्, परम्, सुखम्, न, तृष्णायाः, परः, व्याधिः, न, च, धर्मः, दया-समः ।

अन्वयः

शान्तितुल्यं तपः न अस्ति । सन्तोषात् परं सुखं न (अस्ति) । तृष्णायाः परः व्याधिः न (अस्ति) । दयासमः धर्मः च न (अस्ति) ।

कठिनपदार्थः

- तुल्यम् – समानम् ।
- तृष्णा – आशा ।
- व्याधिः – रोगः ।

नीतिचन्द्रिका

शान्तितुल्यं तपो नास्ति न सन्तोषात् परं सुखम् ।
न तृष्णायाः परो व्याधिर्न च धर्मो दयासमः ॥ ९२ ॥

भावार्थः

शान्तिसमं तपः न वर्तते । शान्त्या स्थितिः एव महत् तपः । सन्तोषेण स्थितिः एव महत् सुखम् । ततोऽपि अन्यत् सुखं नास्ति । दुराशा एव महान् रोगः । दयासमं पुण्यकार्यं न विद्यते ।

नीतिचन्द्रिका

शोकस्थानसहस्राणि भयस्थानशतानि च ।
दिवसे दिवसे मूढमाविशन्ति न पण्डितम् ॥ ९३ ॥

पदविभागः

शोक-स्थान-सहस्राणि, भय-स्थान-शतानि, च, दिवसे, दिवसे, मूढम्, आविशन्ति, न, पण्डितम् ।

अन्वयः

शोकस्थानसहस्राणि, भयस्थानशतानि च मूढं दिवसे दिवसे आविशन्ति, न पण्डितम् (आविशन्ति) ।

कठिनपदार्थः

- शोकः – दुःखम् ।
- मूढः – मूर्खः ।

नीतिचन्द्रिका

शोकस्थानसहस्राणि भयस्थानशतानि च ।
दिवसे दिवसे मूढमाविशन्ति न पण्डितम् ॥ ९३ ॥

भावार्थः

शोकजनकाः सहस्रं विचाराः, भयजनकानि शतं विषयाः च प्रतिदिनं मूर्खम् आक्रामन्ति । पण्डितं नैव आक्रामन्ति ।

नीतिचन्द्रिका

श्रुतिस्तु वेदो विज्ञेयो धर्मशास्त्रं तु वै स्मृतिः ।
ते सर्वार्थेष्वमीमांस्ये ताभ्यां धर्मो हि निर्बभौ ॥ ९४ ॥

पदविभागः

श्रुतिः, तु, वेदः विज्ञेयः, धर्म-शास्त्रम्, तु, वै, स्मृतिः, ते, सर्व-अर्थेषु, अमीमांस्ये, ताभ्याम्, धर्मः, हि, निर्बभौ ।

कठिनपदार्थः

- विज्ञेयः – ज्ञातव्यः ।

अन्वयः

श्रुतिः तु वेदः विज्ञेयः । धर्मशास्त्रं तु स्मृतिः (इति विज्ञेयः) । ते सर्वार्थेषु अमीमांस्ये हि धर्मः ताभ्यां निर्बभौ ।

नीतिचन्द्रिका

श्रुतिस्तु वेदो विज्ञेयो धर्मशास्त्रं तु वै स्मृतिः ।
ते सर्वार्थेष्वमीमांस्ये ताभ्यां धर्मो हि निर्बभौ ॥ ९४ ॥

भावार्थः

श्रुतिः एव वेदः इति ज्ञातव्यम् । धर्मशास्त्रम् एव स्मृतिः इति मन्तव्यम् । वेदे स्मृतौ च प्रतिपादितानां विषये वादः खण्डनं वा न कर्तव्यम् । यतः ताभ्यां द्वाभ्यां शास्त्राभ्याम् एव धर्मः उत्पन्नः अस्ति ।

नीतिचन्द्रिका

श्रुतिस्मृत्युदितं धर्ममनुतिष्ठन् हि मानवः ।
इह कीर्तिमवाप्नोति प्रेत्य चानुत्तमं सुखम् ॥ ९५ ॥

पदविभागः

श्रुति-स्मृति-उदितम्, धर्मम्, अनुतिष्ठन्, हि, मानवः, इह, कीर्तिम्, अवाप्नोति, प्रेत्य, च, अनुत्तमम्, सुखम् ।

अन्वयः

मानवः श्रुतिस्मृति-उदितं धर्मम् अनुतिष्ठन् हि, इह कीर्तिम् अवाप्नोति, प्रेत्य च अनुत्तमं सुखम् (अवाप्नोति) ।

कठिनपदार्थः

- अनुतिष्ठन् – समाचरन् ।
- प्रेत्य (अव्ययम्) – लोकान्तरं प्राप्य ।

नीतिचन्द्रिका

श्रुतिस्मृत्युदितं धर्ममनुतिष्ठन् हि मानवः ।
इह कीर्तिमवाप्नोति प्रेत्य चानुत्तमं सुखम् ॥ ९५ ॥

भावार्थः

श्रुतौ स्मृतौ च यः धर्मः उक्तः तम् समाचरन् मनुष्यः इहलोके कीर्तिं प्राप्नोति । परलोके च अपूर्वं सुखं (सद्गत्यादिकं) प्राप्नोति ।